

II. JURISPRUDENȚĂ

HOTĂRÂREA CURȚII EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI ÎN CAUZA EPURE ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI

MARIA-BEATRICE BERNA*

Abstract:

The subject-matter of the case calls into question the fundamental value of human dignity and its protection in conditions of detention. The central element of human dignity analyzed in the case of Epure v. Romania is to ensure the mental balance of individuals, who suffer from mental health disorders, serving a custodial sentence by providing appropriate medical measures. One of the key issues discussed in this case concerns the correct way of establishing the general framework for the execution of custodial sentences: by taking into account the particularities of people suffering from mental disorders so their vulnerabilities are addressed through complex medical strategies by the authorities of detention centers.

Keywords: torture, inhuman or degrading treatment, right to health, appropriate measures, positive obligations, negative obligations

Résumé:

L'objet de l'affaire remet en cause la valeur fondamentale de la dignité humaine et sa protection dans les conditions de détention. L'élément central de la dignité humaine analysé dans l'affaire Epure c. Roumanie est d'assurer l'équilibre mental des personnes qui exécutent une peine privative de liberté souffrant de maladie mentale en prévoyant des mesures médicales appropriées. L'une des questions clés abordées dans cette affaire concerne la manière correcte d'établir le cadre général de l'exécution des peines privatives de liberté : en prenant en compte les particularités des personnes souffrant de maladie mentale afin que leurs vulnérabilités soient traitées par des stratégies médicales complexes par les autorités de centres de détention.

Mots-clés: torture, traitements inhumains ou dégradants, droit à la santé, mesures appropriées, obligations positives, obligations négatives

* Asist. univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea Titu Maiorescu, email: berna.beatrice@yahoo.com.

Speța¹ are ca obiect analiza tratamentului aplicat unei persoane cu dizabilități intelectuale psihice aflată în condiții privative de libertate din perspectiva articolului 3 din Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale² privind interzicerea torturii, a pedepselor sau tratamentelor inumane sau degradante.

Cauza argumentează conexiunea dintre condițiile din penitenciar și conduita autorităților, pe de o parte, și agravarea stării sănătății fizice și/sau mintale a deținuților, pe de altă parte. Acțiunile și omisiunile autorităților din penitenciare comise asupra deținuților și repercusiunile acestora asupra demnității umane și a dreptului la sănătate sunt plasate în relație de condiționare directă, de tipul cauză-efect. În mod concret, reclamantul susține că deteriorarea stării sale de sănătate este rezultatul direct al tratamentului aplicat în perioada de detenție, tratament care prin intensitate și gravitate poate fi circumscris conținutului articolului 3 din Convenția europeană.

Cererea reclamantului este fundamentată pe alegații privind conduita necorespunzătoare a autorităților naționale în perioada detenției sale, în sensul în care serviciile medicale acordate și măsurile de executare aplicate asupra sa au fost inadecvate prin raportare la starea sa de sănătate. Conform reclamantului, implicarea autorităților competente a fost necorespunzătoare prin luarea în considerare a următoarelor aspecte: (1) având în vedere istoricul său medical care atestă tendințele de auto-mutilare, reclamantul nu a fost supus unei supravegheri medicale eficiente, reușind să își producă vătămări grave; (2) deși supus supravegherii medicale din cauza afecțiunilor mintale de care suferă, reclamantul ar fi fost agresat în incinta spitalului penitenciarului, iar incidentul nu a fost investigat în mod corespunzător de autoritățile competente; (3) cu toate că a solicitat în repetate rânduri autorităților centrului de detenție transferul, pentru a beneficia de un alt regim de detenție sau transferul într-un spital care să poată răspunde cerințelor specifice stării sale de sănătate, reclamantul nu a obținut un răspuns favorabil. Respingerea solicitărilor formulate de reclamant a fost motivată de multiplele sancțiuni disciplinare aplicate acestuia pentru fapte comise din cauza incapacității sale de a se adapta condițiilor de detenție; (4) autoritățile din penitenciar au ignorat particularitățile stării de sănătate a reclamantului care implicau, *inter*

¹ Cauza *Epure împotriva. României*, hotărârea pronunțată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului la data de 11 mai 2021, cererea nr. 64155, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-210083%22%5D%7D>.

² Elaborată și semnată pe 4 noiembrie 1950 la Roma și intrată în vigoare la data de 3 septembrie 1953. *Brevitatis causa*, pe parcursul lucrării vom utiliza expresiile *Convenția europeană* sau *Convenția* pentru a desemna *Convenția europeană pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale*.

alia, nevoia de supraveghere permanentă, punerea la dispoziție a unui asistent personal care să îi asigure îngrijirea, precum și prevenirea eventualelor complicații specifice condiției sale mintale (precum autoizolare, automutilare și crize epileptice).

Față de susținerile reclamantului, Guvernul a invocat acordarea, în favoarea acestuia, a tuturor garanțiilor procedurale necesare asigurării exercitării în condiții optime a dreptului la sănătate, cu luarea în considerare a circumstanțelor specifice aferente detenției. În elaborarea apărării, autoritățile naționale au arătat că în perioada cuprinsă între 6 decembrie 2016 și până la momentul eliberării, reclamantul a petrecut 89 de zile în spitalele penitenciarelor, beneficiind de examinarea, supravegherea și asistența medicală corespunzătoare diagnosticului primit. Cu privire la solicitarea reclamantului de a fi transferat în cadrul spitalelor penitenciare, Guvernul subliniază că achiesarea la această solicitare reprezintă o soluție temporară, având în vedere că spitalul penitenciar are misiunea de a diagnostica și aplica o conduită terapeutică adecvată în funcție de afecțiunile pacientului, neîndeplinind *per se* calitatea de centru de detenție în cadrul căruia să fie posibilă executarea pedepselor privative de libertate. Posibilitatea de transfer a reclamantului în unități psihiatrice de îngrijire medicală este condiționată atât de pre existența unei tulburări mintale, cât și de o decizie corespunzătoare din partea unei instanțe de judecată având finalitatea de a asigura că pacientul nu constituie un risc pentru sine și pentru societate, creându-se premisele executării efective a pedepsei. În opinia autorităților naționale, solicitările reclamantului au fost abordate în mod profesionist și corect, fiind recomandat un tratament și fiindu-i atribuit un asistent de îngrijire personală.

Pe cale jurisprudențială, Curtea explicitează modul în care protecția sănătății unei persoane aflate în detenție poate fi garantată cu luarea în considerare a standardelor cuprinse în articolul 3. Caracterul *jus cogens* al interzicerii torturii, a tratamentelor sau pedepselor inumane sau degradante implică standarde absolute, non-derogabile, adoptate de statele membre la Convenție, care să asigure implementarea în mod concret a acesteia.³ De asemenea, aprecierea *de minimis* este substanțială în identificarea domeniului de aplicare a articolului 3 din Convenție deoarece nu toate tipurile de tratament dur sunt susceptibile de a fi calificate drept tortură, tratamente sau pedepse inumane sau degradante ci doar acelea care comportă *un grad minim de severitate*.

³ Pentru detalii suplimentare a se vedea Aisling Reidy, *The prohibition of torture, A guide to the implementation of Article 3 of the European Convention on Human Rights*, Human rights handbooks no. 6, p. 10.

În evaluarea articolului 3, Curtea a dezvoltat, în jurisprudența sa⁴ *testul relativității* care clarifică modul de evaluare a gradului de severitate necesar pentru calificarea unei fapte ca tortură, tratament sau pedeapsă inumană sau degradantă. Astfel, modul de stabilire a faptelor sau acțiunilor care pot fi incluse în sfera articolului 3 din Convenție depinde în mod direct de circumstanțele cazului precum: durata tratamentului, efectele produse asupra stării de sănătate fizică și mintală a individului, natura sau contextul tratamentului sau pedepsei, modul sau metoda de execuție a acestora, sexul, vârsta, starea de sănătate a victimei. De asemenea, Curtea evidențiază *caracterul interdependent* al faptelor înscrise domeniului de aplicare a articolului 3 din Convenție. Conform interpretării sale jurisprudențiale, orice act de tortură va fi, în mod implicit, echivalentul unui tratament inuman și degradant iar orice tratament inuman este, de asemenea, degradant.⁵

Prin raportare la circumstanțele speței analizate și luând în considerare susținerile părților, Curtea expune, în prima parte a hotărârii pronunțate în cauză, *principiile generale* stabilite pe cale jurisprudențială în materia aplicării articolului 3 din Convenție.

Invocând cauza *Rooman împotriva Belgiei*⁶, Curtea a evidențiat că pentru a stabili dacă cerințele de detenție sunt compatibile cu articolul 3 din Convenție, este necesar să fie analizate următoarele elemente: (1) starea de sănătate a deținutului și efectul asupra acesteia a modului de executare a pedepsei; (2) gradul în care condițiile de detenție sunt susceptibile să determine persoanei private de libertate sentimente de teamă, angoasă, inferioritate sau să producă sentimente de umilire, de înfrângere a rezistenței sale fizice și psihice; (3) tulburarea mintală a deținutului determină creșterea gradului de vulnerabilitate a acestuia, dat fiind faptul că aspectele inerente detenției presupun un risc mai ridicat ca starea de sănătate să fie afectată, exacerbandu-i deținutului sentimentul de inferioritate.

Adițional acestor elemente supuse analizei, Curtea reține că, în anumite situații, tulburarea mintală constituie o circumstanță personală a deținutului care îl plasează pe acesta în imposibilitatea de a exprima în mod clar și coerent cerințele relaționate cu tratarea afecțiunilor psihice de care suferă și care sunt adresate autorităților din penitenciar. Referitor la aceste constatări, Curtea apreciază că pentru îndeplinirea, de către autoritățile naționale, a

⁴ Cauza *Irlanda împotriva Regatului Unit al Marii Britanii*, cererea nr. 5310/71, pronunțată la data de 18 ianuarie 1978.

⁵ Cauza *Danemarca, Norvegia, Suedia, Olanda împotriva Greciei*, hotărâre pronunțată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, la data de 5 noiembrie 1969, cererile nr. 3321/67, 3322/67, 3323/67, 3324/67.

⁶ Hotărârea Curții pronunțată la data de 31 ianuarie 2019, cererea nr. 18052/11.

obligățiilor care le corespund în vederea punerii în aplicare a articolului 3 din Convenție, sunt insuficiente acțiunile de stabilire a diagnosticului și de aplicare a unui tratament bolii de care suferă deținutul. Autoritățile trebuie să își asume exercitarea rolului activ în a identifica elementele necesare pentru a preveni și a combate încălcarea garanției demnității umane. Aspectul central în realizarea obligațiilor pozitive ale statului care decurg din articolul 3 din Convenție rezidă în elaborarea unei strategii terapeutice cuprinzătoare care vizează tratarea adecvată a problemelor de sănătate ale deținutului sau prevenirea agravării acestora, mai degrabă decât abordarea acestora pe o bază simptomatică. Aceasta semnifică faptul că oportunitățile terapeutice și tratamentul efectiv oferite deținuților trebuie să fie comparabile cu cele oferite populației în condiții normale de autoritățile statale. În aprecierea calității serviciilor medicale oferite deținuților, *proporționalitatea* constituie criteriul principal de evaluare dat fiind faptul că, deși nu trebuie să fie aplicată o conduită terapeutică discriminatorie prin raportare la cetățeni și la deținuți, Curtea subliniază că nu este necesar ca fiecărui deținut să i se garanteze cele mai performante condiții de diagnosticare medicală și terapie.

În concluzie, așa cum se arată și într-o altă cauză⁷, Curtea a identificat 3 elemente speciale care se cuvin a fi luate în considerare în stabilirea compatibilității dintre starea de sănătate a unui reclamant și detenția acestuia: (1) situația medicală a persoanei private de libertate, (2) caracterul adecvat al asistenței și îngrijirilor medicale acordate în detenție și (3) caracterul oportun al menținerii măsurii privative de libertate, având în vedere starea de sănătate a unui reclamant.

Urmărind să aplice principiile generale de interpretare identificate în jurisprudența sa anterioară la circumstanțele cauzei Epure împotriva României, Curtea identifică următoarele direcții de analiză: (1) regimul de detenție în care era plasat reclamantul; (2) asistentul desemnat pentru asigurarea îngrijirii personale a reclamantului; (3) îngrijirea medicală acordată reclamantului în perioada detenției.

Cu privire la prima direcție de analiză avansată de Curte, aceasta reiterează un aspect subliniat în jurisprudența anterioară: regimul de detenție strict (de tipul penitenciarelor de maximă siguranță) este un mediu care poate agrava problemele de sănătate mintală și fizică ale deținutului cu atât mai mult cu cât deținutul a fost diagnosticat cu schizofrenie paranoidă; cele două elemente îmbinate (condițiile de detenție severe și starea de sănătate mintală precară

⁷ Cauza *Sławomir Musiał împotriva Poloniei*, hotărârea pronunțată de Curte la data de 20 ianuarie 2009, pct. 87-88.

a individului) sunt premise care pot fi convergente în punctul încălcării articolului 3 din Convenție.⁸

Coroborând principiile stabilite de Curte pe cale jurisprudențială⁹ în materia detenției persoanelor cu tulburări mintale, aceasta indică faptul că deși în acord cu principiul legalității, există posibilitatea aplicării detenției într-o unitate penitenciară de înaltă siguranță, aceasta trebuie să fie adecvată la vulnerabilitățile individului deținut, astfel încât să nu fie determinat un nivel al suferinței fizice sau psihice care este disproporționat prin comparație cu ceea ce este necesar și firesc pentru executarea unei pedepse privative de libertate. Păstrând nivelul minim inerent de suferință determinat de condițiile de detenție, autoritățile din penitenciar trebuie să aplice în mod proporțional și adecvat măsurile de executare a pedepsei, astfel încât să fie protejate sănătatea și bunăstarea fizică și psihică a persoanei deținute.¹⁰

În cauza *Epure împotriva României*, Curtea apreciază că decizia autorităților naționale – de a plasa deținutul într-un centru de detenție de maximă siguranță ca urmare a manifestărilor sale violente – constituie o situație care trebuie să fie evaluată în mod complex și cuprinzător, prin luarea în considerare a cauzei comportamentului violent și nu doar prin evaluarea efectelor negative ale acestuia. Pornind de la această premisă, instanța europeană consideră că autoritățile naționale au încălcat obligațiile pozitive corespunzătoare articolului 3 din Convenție din două perspective: (1) pe de o parte, autoritățile naționale nu au avut în vedere afecțiunile psihice de care suferă persoana și nici istoricul său de acte agresive și de auto-mutilare la momentul stabilirii regimului de executare a pedepsei; (2) pe de altă parte, particularitățile stării de sănătate a deținutului au fost *ipso facto* motivul stabilirii regimului de executare de maximă siguranță. Dacă scopul aplicării pedepselor penale constă în reabilitarea celui care a comis fapta prevăzută de legea penală și în asigurarea integrării sociale a acestuia, atunci plasarea reclamantului suferind de afecțiuni psihice într-un centru de detenție de maximă siguranță reprezintă un fapt susceptibil de a produce efecte psihologice și emoționale negative, deteriorând starea sănătății mintale.

În privința acordării unui asistent personal în favoarea reclamantului, Curtea apreciază că vulnerabilitatea psihică și dizabilitatea permanentă ale acestuia, atestate prin certificate medicale corespunzătoare, constituiau *ope*

⁸ Pentru detalii, a se vedea cauza *Aswat împotriva Regatului Unit*, cererea nr. 17299/12, pronunțată la data de 16 aprilie 2013.

⁹ Hotărârea pronunțată de Curte în cauza *Piechowicz împotriva Poloniei*, la data de 17 aprilie 2012, cererea nr. 20071/07.

¹⁰ Hotărârea pronunțată de Curte în cauza *Wenner împotriva Germaniei*, la data de 1 septembrie 2016, cererea nr. 62303/13.

legis fundamentul dreptului de a beneficia de un asistent personal permanent, fără ca reclamantul să fie obligat să formuleze cereri specifice în acest sens. Deși exista un temei *de jure* care să degreveze reclamantul de obligația de a formula cereri în scopul obținerii serviciilor unui însoțitor permanent, reclamantul a formulat cererile respective, iar acestea au fost respinse de instanțele naționale. Respingerea solicitărilor reclamantului de a fi asistat de o persoană având pregătire medicală a determinat situația ca reclamantul să fie îngrijit și asistat pe durata detenției sale de către colegii deținuți – persoane care nu erau instruite în vederea acordării asistenței medicale de specialitate, cu atât mai mult cu cât situația reclamantului comporta un grad ridicat de vulnerabilitate, având în vedere dizabilitatea mintală de care suferea. Deteriorarea echilibrului psihic al reclamantului a fost cauzată atât de lipsa de asistență medicală de specialitate, cât și de accentuarea vulnerabilității în care se găsea reclamantul din cauza conștientizării condițiilor inadecvate tratării afecțiunii existente în centrul de detenție. Ajutorul necalificat acordat în mod sporadic de ceilalți deținuți nu era de natură să sprijine reclamantul în tratarea afecțiunii sale, producându-i suferințe suplimentare față de cele care sunt inerente detenției, acestea fiind acte contrare demnității umane.

Relativ la cea de-a treia direcție de analiză – cea privitoare la îngrijirea medicală acordată solicitantului – Curtea subliniază neglijența autorităților și pasivitatea acestora în îndeplinirea obligațiilor pozitive corelative articolului 3. Circumstanța potrivit căreia reclamantul s-a automutilat în perioada în care se afla sub îngrijirea și supravegherea directă a personalului de specialitate (ne referim la perioada de internare într-un spital-penitenciar) impunea o conduită terapeutică corespunzătoare din partea autorităților, însă acestea s-au limitat la aplicarea de sancțiuni disciplinare, considerând că actele de agresiune sunt abateri disciplinare și nu o formă de manifestare a condiției psihice deteriorate a reclamantului.

În virtutea argumentelor prezentate anterior, Curtea europeană a decis în unanimitate că autoritățile naționale au aplicat asupra reclamantului tratamente care ating gradul minim de severitate al actelor interzise de articolul 3 din Convenție. Condițiile de detenție – deși susceptibile să producă un anumit nivel de suferință asupra reclamantului – nu pot fi de natură să determine agravarea stării de sănătate fizică și psihică a acestuia. În cazul în care autoritățile naționale acționează fără să aibă în vedere particularitățile persoanei condamnate, acțiunea acestora este în acord cu litera legii, concretizându-se într-o acțiune pur formalistă, în care spiritul legii este estompat.